

عقل سیاسی عربی - اسلامی و سقراط‌هایی از گونه‌ای دیگر

عقل سیاسی عربی - اسلامی، محمد عابد الجابری، ترجمه عبدالرضا سواری، انتشارات گام نو، ۱۳۸۴
سقراط‌هایی از گونه‌ای دیگر: روشنفکران در تمدن عربی، محمد عابد الجابری، ترجمه محمد آل مهدی، تهران نشر فرهنگ جاوید، ۱۳۸۹

جای دیگر غنیمت که در واقع همین اموال و پول است حاکم می‌شود و جای دیگر هم البته عقیده وجود دارد که همان اخلاص و ایمان است. اینها گاهی بر حسب شرایط و اقتضات عصر جای‌شان با یکدیگر عوض می‌شود. این کتاب همان طور که پیش‌تر هم اشاره کردم، بر اساس امروا و واقع و متن تاریخ اسلام به‌ویژه در مقطع صدر اسلام، به تحلیل و بررسی این وقایع و زمینه‌های خلط آنها می‌پردازد. کتاب نقد عقل سیاسی در ایران شاید بیش از هر اثر دیگری می‌تواند به خواننده برای فهم واقع بینانه تاریخ اسلام کمک کند. آنچنان که این کتاب تأکید می‌کند، غنیمت، قبیله و عقیده سه ضلع تشکیل دهنده مثلث تاریخ اسلام هستند.

این کتاب از آن جهت در شرایط فعلی می‌تواند برای خواننده مفید باشد که نشان می‌دهد هر حکومتی چه میزان به قلب اسلام نزدیک است. در واقع فاصله هر حکومت در اسلام با اضلاع مثلثی که به آن اشاره شد - غنیمت، قبیله و عقیده - می‌تواند نشان دهنده ماهیت آن حکومت باشد. بنابراین تحلیل عقلانی و واقع بینانه‌ای که در این کتاب از تاریخ صدر اسلام ارائه شده است، بی‌تردید می‌تواند برای خواننده امروز تاریخ اسلام مفید باشد و او را در فهم و تحلیل مسائل مختلف یاری کند. در واقع این کتاب در عین حال که تحلیل تاریخ صدر اسلام است، به نوعی دارای ارتباط با جهان اسلام معاصر است؛ یعنی کسی که این کتاب را مطالعه می‌کند، به راحتی می‌تواند آن را با جهان اسلام در وضعیت فعلی انطباق تاریخی دهد و به نتایج مفیدی برسد.

کتاب عقل سیاسی عربی - اسلامی، سومین بخش از بخش‌های چهارگانه پروژه نقد جابری از تفکر مسلمانان است. این کتاب شامل یک مدخل است و به دو بخش کلی تقسیم می‌شود و با یک نتیجه و

دکتر محمد عابد الجابری سوم می ۲۰۱۰ / سیزده اردیبهشت ۱۳۸۹، در هفتاد و پنج سالگی درگذشت. او میراث فکری پرباری از خود به جا گذاشت. اغراق نیست اگر گفته شود که پروژه فکری جابری در اندیشه معاصر عربی همتایی نداشت. وی اندیشمند و فیلسوفی نوگرا، ممتاز، بی‌ظن و نوآور در تحلیل‌ها و تشخیص‌هایش درباره میراث و اندیشه معاصر عربی بود و نام او برای تمام کسانی که اندیشه معاصر عربی را پیگیری می‌کنند آشناست، اما پروژه وی با لغزش‌ها و دشواری‌هایی روبه‌رو بود که مانع از تحول اندیشه‌اش به یک پروژه اجتماعی شد. از نظر بسیاری از اندیشمندان دیدگاه فلسفی وی به یک روش‌شناسی معرفت‌شناختی بدل نشد.

در این نوشتار نگارنده به معرفی جابری و دوائر گرانسنگش، یعنی کتاب عقل سیاسی در اسلام سقراط‌هایی از گونه دیگر می‌پردازد.

۱. کتاب عقل سیاسی عربی - اسلامی

کتاب «نقد عقل سیاسی در اسلام» کتابی از محمد عابد الجابری فیلسوف و مورخ مغربی است. این کتاب در حقیقت تفسیری از تاریخ اسلام بر اساس امروا و واقع است. این کتاب در واقع شرحی از تاریخ اسلام بر اساس غنیمت، قبیله و عقیده است و مراحل تطور تاریخ اسلام را نشان می‌دهد؛ یعنی یک واقعیت، وحی است که در ضمیر و وجدان انسان‌ها قرار دارد و واقعیت دیگر منافع است که در وقایع مختلف تاریخی می‌چرخد و خودش را نشان می‌دهد. کتاب نقد عقل سیاسی در اسلام به خوبی نشان دهنده این است که چگونه گاهی این دو واقعیت (واقعیت وحی و واقعیت منافع اشخاص) با یکدیگر خلط می‌شوند.

در جایی قبیله که در واقع همان حزب است، به حکومت می‌رسد.

جمع‌بندی به پایان می‌رسد.

در مدخل که مقدمه‌ای روشی است و ابتدای کتاب آمده، اصول کلی کار جابری اعم از انتخاب مفاهیم، روش و پژوهش، انتخاب واژگان کلیدی و بحث کلی درباره هر یک از بخش‌های کتاب مطرح می‌شود. او در مقدمه توانسته به خوبی روش کار پژوهشی خود را توضیح دهد. وی استدلال‌های خود را مبنی بر استفاده از منابع توضیح می‌دهد و به چگونگی روش کتاب اشاره دارد. وی به سه واژه کلیدی قبیله، غنیمت و عقیده و چگونگی رسیدن به این واژگان می‌پردازد و حتی به بخش‌های کتاب و نتیجه‌گیری آن اشاره می‌کند.

بخش اول کتاب تعریف‌ها نام دارد. این بخش دارای شش فصل است که جابری هر سه فصل را عنوانی جداگانه داده و به هر یکی از فصول هم نامی اختصاص می‌دهد. سه فصل نخست اول از «دعوت تا دولت» و سه فصل بعد «از رده تا فتنه» نامیده شده است. سه فصل نخست بخش اول کتاب به ترتیب عقیده، قبیله و غنیمت نام دارد. جابری در این فصول سه‌گانه، تاریخ صدر اسلام و دوره پیامبر (صلی الله علیه و آله) را بررسی می‌کند و تاریخ اسلام را از این سه فصل می‌نگرد. وی به خوبی نشان می‌دهد که چگونه در دوره پیامبر (صلی الله علیه و آله) هر یک از عوامل نقش‌آفرینی داشته است. فصول سه‌گانه بعدی کتاب «از رده تا فتنه» نام دارد و به ترتیب قبیله، غنیمت و عقیده نام گذاری شده‌اند. جابری در این سه فصل به حوادث جنگ‌های رده می‌پردازد که ابوبکر آغازگر آن بود و چگونگی نقش عوامل را در این دوره به تصویر می‌کشد.

بخش دوم که «نمودها» نام دارد. دارای چهار فصل مجزا است. جابری به موضوعاتی اشاره می‌کند که در تاریخ اسلام از نظر سیاسی مهم بوده است. فصل هفتم، «دولت پادشاهی سیاسی»، به انقلاب خلافت و پادشاهی توسط معاویه اختصاص می‌یابد. فصل هشتم «افسانه امامت» نام دارد که به مباحث امامت نزد شیعه می‌پردازد و به چگونگی شکل‌گیری تفکر امامت نزد شیعه خرده می‌گیرد. فصل نهم «جنبش‌های بیدارگر» نام دارد که به جنبش‌های مسلمانان بیدارگر می‌پردازد. فصل دهم به «ایدئولوژی پادشاهی و فقه سیاست» می‌پردازد و دیدگاه‌های دانشمندانی مانند ماوردی و مودودی را درباره پادشاهی و خلافت بیان می‌کند.

خاتمه یک جمع‌بندی کلی و نتیجه‌گیری است. جابری آنچه را نتیجه گرفته به عصر حاضر پیوند می‌دهد و نسخه شفاف‌بخشی برای اوضاع کنونی مسلمانان تهیه می‌کند.

۲. کتاب سقراط‌هایی از گونه‌ای دیگر: روشنفکران در تمدن عربی

محمد عابد جابری پژوهشگر نواندیش جهان عرب و اندیشمند مغربی امروز در ایران نیز در میان فلسفه‌ورزان چهره‌ای شناخته شده است. آثار او بارها به زبان عربی چاپ و به چندین زبان ترجمه شده است.

این کتاب جابری در سه بخش تألیف شده است:

بخش اول: روشنفکران در تاریخ تمدن عربی. اسلامی

بخش دوم: محنت ابن حنبل

بخش سوم: مصیبت و گرفتاری ابن رشد

کتاب مورد بحث از آثار برجسته جابری است. نام اصلی این کتاب «المثقفون فی الحضاره العربیه: محنه ابن حنبل و نکهه» ابن رشد است که مترجم عنوان را تغییر داده و به «سقراط‌هایی از گونه دیگر: روشنفکران در تمدن عربی» ترجمه کرده است تا بیانگر واقعیتی فراگیر و یادآور همه اندیشمندانی باشد که به دلیل مخالفت با اندیشه‌های حاکمان زمانه خویش درد و رنج فراوان تحمل کرده‌اند. دردها و رنج‌ها و گرفتاری‌هایی که در تاریخ نمونه‌های بسیاری از آن یافت می‌شود. برای نمونه سقراط را وامی‌دارند تا جام شوکران را بنوشد، ابن رشد را به الیسانه تبعید می‌کنند، جوردانو برونو را می‌سوزانند و احمد ابن نصر خزاعی را سر می‌برند؛ چراکه محافظه‌کاران و حاکمان مستبد خود را تافته جدا بافته می‌دانند و به هیچ‌کس اجازه نمی‌دهند تا اندیشه‌ای نو مطرح کند یا با نظر آنان مخالفت نماید.

جابری در این کتاب این‌گونه اندیشمندان یا به قول او «روشنفکران» تمدن عربی را مورد مذاقه قرار داده است. او ابتدا به واکاوی واژه «روشنفکر» در زبان عربی پرداخته و چون مرجع این واژه را در غیر زبان عربی دانسته، تلاش کرده است تا آن را بومی‌سازی کند و پس از بومی‌سازی به دنبال مصداق عینی آن در فرهنگ عربی. اسلامی گشته است. سپس دلایل مصیبت‌ها و گرفتاری‌هایی را مطرح کرده است که این اندیشمندان در روزگار خویش با آن روبه‌رو بوده‌اند و سرانجام نتیجه گرفته است که حاکمان مستبد چون «شرک» در سیاست را بر نمی‌تابند، به نام شرک در الوهیت با آن مبارزه می‌کنند.

کتاب پیش‌رو نسبت به دیگر آثار جابری کتابی ساده است، اما مترجم لازم دانسته برای رفع برخی ابهامات به دو نکته اشاره کند: نخست اشتباهی است که درباره معنی واژه «قدریه» در برخی از فرهنگ‌های عربی به فارسی صورت گرفته است که با معنی واقعی «قدریه» که در این کتاب آمده کاملاً متفاوت و عکس آن است. اشتباه این فرهنگ‌ها برگرفته از نگاه تک‌بُعدی نویسندگان آنها به این واژه است. آنان تنها از بُعد صوفیانه به این واژه نگاه کرده‌اند و در نتیجه آن را سرنوشت‌گرایی معنی کرده‌اند؛ در حالی که این واژه از «قدر» به معنای قدرت انسان در انجام اعمال خویش گرفته شده است. بنابراین در برابر مجبور بودن و سپردن عنان اختیار به دست سرنوشت قرار دارد. به بیانی ساده‌تر، ماجرا از این قرار است که امویان برای توجیه ظلم و ستم و اعمال ناروای خویش مروج سرنوشت‌گرایی بودند و چنین وانمود می‌کردند که خدا پیشاپیش از رفتار و کردار آنان آگاه و اعمال آنان بنا به قضا و قدر الهی است و بدین وسیله کارهای ناروای خویش را توجیه و

کلی کلام خداوند، امری مخلوق و زمان مند است و جزء ذات خداوند به شمار نمی‌آید. آنها می‌گفتند کلام خدا چون خطاب به انسان است، پس ممکن نیست خداوند پیش از آفریدن انسان قرآن را خلق کرده باشد و از این رو قرآن، حادث، غیرازلی و مخلوق است.

این کتاب با ترجمه محمد آل مهدی و از سوی انتشارات فرهنگ جاوید چاپ شده است.

خود را تبرئه می‌کردند. معتزلیان بر عکس آنان انسان را دارای اختیار و مسئول اعمال خویش می‌دانستند و «قدر» را سلاحی علیه امویان که سرنوشت‌گرایی را دست‌آویز خویش قرار داده بودند می‌دانستند.

موضوع دیگر اصطلاح «مخلوق بودن قرآن» است. اندیشه «مخلوق بودن قرآن» از آن معتزلیان است. عقیده آنها در برابر اندیشه‌ای قرار دارد که قرآن را جزئی از ذات خداوند و در نتیجه همچون ذات او قدیم و ازلی قلمداد می‌کرد. معتزلیان معتقد بودند که قرآن و به طور

تازه‌های نگارش و نشر

فرشته دارابی

معرفی اجمالی

شاهنامه در شبه قاره

شاهنامه در شبه قاره: به مناسبت همایش بین‌المللی هزاره شاهنامه فردوسی، به اهتمام مینا حفیظی؛ زیر نظر محمدرضا نصیری، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، سال ۱۳۹۲.

دنیای فردوسی دنیای ایمان به خدا، بزم رزم، حکمت و فلسفه، پند و اندرز، کرامت انسانی و سازگار با روحیه مردم شبه قاره بود.

می‌توان گفت که:

شاهنامه، حماسه بزرگ استاد طوس، تنها متعلق به سرزمین ایران و زبان فارسی نیست بلکه در حکم یک اثر جاودان جهانی به شمار می‌رود که از آغاز پدید آمدن تا کنون همواره در بین اهل فن و تحقیق و حتی مردم عادی و عامی رواج بسیار داشته است. از آنجا که ملل جهان به مناسبت‌های گوناگون همواره در تماس و رفت و آمد بوده و هستند، خواه ناخواه زبان و ادبیات و مسائل مختلف فرهنگی و آداب و رسوم آنان بر یکدیگر تأثیر می‌گذارد و این امری طبیعی است. البته گاهی بسته به شرایط، این اثرگذاری بیشتر و زمانی کمتر است. به ویژه در کشورهایمانند ایران و هند که وجوه مشترک تاریخی، زبانی و فرهنگی بسیار داشته‌اند، این تأثیر کاملاً مشهود است.^۱

ناگفته نماند که اغلب تذکره‌نویسان هندی از فردوسی شاهنامه نام برده‌اند. صاحب عرفات العاشقین از فردوسی به عنوان مقتدای ارباب صنعت معانی و پیشوای اصحاب براعت سخن‌دانی، یاد نموده است.

صاحب نشتر عشق از نایابی شاهنامه در هندوستان سخن گفته و نوشته است: «خواجه (فردوسی) در سلاحت و فصاحت امام سخنوران است و خداوند بلاغت پروران از زمان ظهور او تا الان هر چند فصحا

۱. رادفر، ابوالقاسم، «درآمدی بر تأثیر و نفوذ زبان و ادبیات فارسی در شبه قاره»، پژوهشگران، ش ۶ و ۷، تیر و خرداد ۱۳۸۵.

زمان بر جاده سخن سرایی او قدم نهادند ... فاما کسی را مرتبه او دست نداد و به درجه خوش کلامی و شیرین‌مقالی او نرسیده است.

هنگامی که پنجاب مرکز و محل

تجمع شاعران و سخنوران فارسی زبان شد، شعر فارسی در انواع قالب‌ها با مضامین مختلف از جمله حماسی رایج گردید. حماسه‌سرایی سبب رواج واژه‌هایی از شاهنامه چون نیزه، زره، سپر، گرز و ... شد. در مدارس علمی و دینی پنجاب، شاهنامه از جمله کتاب‌های درسی بود. شاهنامه در ترویج و پیشرفت زبان فارسی در شبه قاره نقش اساسی داشت. روانی اشعار، روشنی معانی و پیچیده نبودن الفاظ چنان بود که هر خواننده را به خود جذب می‌کرد و از آن لذت می‌برد. بیشتر زبان‌های مهم هند از شاهنامه متأثر شدند. کمتر زبانی را می‌توان یافت که بهره‌ای از واژه‌های شاهنامه نبرده باشد. زمانی که ادب فارسی در حوزه شمالی هند نفوذ می‌کرد، شاهنامه فردوسی پیشرو بود تا جایی که در ادبیات بنگالی طرز بیان داستان‌ها به سیاق شاهنامه بود. تأثیر کلام فردوسی در ادب بنگاله چنان بود که تمام شاهنامه به زبان بنگالی ترجمه شد و بخش‌هایی از ترجمه شاهنامه به کتاب‌های درسی راه یافت.

تأثیر شاهنامه در زبان و ادبیات کشمیر هم چشمگیر بود. بسیاری از شاعران این منطقه به شاهنامه دل بسته بودند و بر وزن شاهنامه شعر می‌سرودند و شاهنامه‌خوانی در این سرزمین رواج داشت. علاقه حاکم

شمشیرخانی، فتح‌نامه، معرفی نسب‌نامه شهریاری با تکیه بر شاهنامه فردوسی، فتوح السلاطین، مثنوی مؤمن، حمله حیدری، وقایع الزمان: فتح‌نامه نوریجهان بیگم، شاهنامه نادری، پژوهشی در استقبال شاهنامه فردوسی در کشمیر.

در ادامه خلاصه و گزیده‌ای از برخی مقالات را می‌آوریم.

خانم زهره زرشناس در مقاله کاوس در ایران و هند به این می‌پردازد که کاوس در اوستا پادشاه هفت کشور است و بنا بر متن‌های گوناگون فارسی میانه، جاودان خلق شده و بر اثر خطاهای خود فناپذیر گشته است. در نخستین نگاه به نظر می‌رسد که کاوس در منابع ایرانی و هندی شخصیت‌هایی کاملاً متمایزند که احتمالاً دارای نامی مشترک هستند. اگر این شخصیت افسانه‌ای هند و ایرانی که نام سرشتش با واژه و مفهوم کوی ارتباطی تنگاتنگ دارد وجود داشته است، باید دستخوش تحولات بسیاری شده باشد تا در میان هندیان به صورت جادوگری و پیشگو و در میان ایرانیان به صورت شهریاری پدیدار شود. آگاهی درباره او در متن‌های کهن تر مانند ریگ ودا و اوستا اندک است، اما در متن‌های جدیدتر هندی و ایرانی اطلاعات بیشتری با شرح و تفصیل آمده که همانندی‌ها و ویژگی‌های مشترک این دو را نمایان می‌کند.

اولریش مارزلف در مقاله چاپ‌های سنگی شاهنامه به حماسه ملی ایرانیان اشاره می‌کند. از هنگام نگارش شاهنامه قرن‌ها این اثر به طور خاص استنساخ شده و بسیاری از نسخه‌های آن مزین به تصاویری باشکوه است. تنها در آغاز قرن نوزدهم بود که امکان تهیه نسخه‌های چاپی از شاهنامه فراهم شد. در هنگام ارزیابی چاپ‌های سنگی باید در نظر داشت که اصلاحات مصححان شرقی و غربی بسیار با هم تفاوت داشته است. دانشمندان غربی که به چاپ انتقادی شاهنامه می‌پرداختند بسیار دقت داشتند که ضمن تفکیک تغییراتی که بعدها در متن اعمال شده است، متنی فراهم آورند که تا حد امکان به متن اولیه نزدیک باشد. مصححان شرقی اما چشم به مخاطبان محلی، یعنی خوانندگان ایرانی و هندی داشتند که شاهنامه را از آثار باشکوه ادبیات کلاسیک می‌دانستند. از منظر آنان شاهنامه بخشی از میراث سنتی و هویت فرهنگی ایشان به شمار می‌رفت. بنابراین خوانندگان شرقی چندان به مسائل انتقادی متن اهمیت نمی‌دادند. برای آنان داشتن یک نسخه شخصی از شاهنامه مایه غرور و مباهات بود.

حسنعلی عباس پور اسفندن در مقاله روابط سیاسی و فرهنگی ایران و هند در شاهنامه اذعان می‌کند که ارتباط سیاسی و فرهنگی ایران و هندوستان به زمانی برمی‌گردد که اقوام آریایی از وطن اصلی خود مهاجرت کرده و در ایران و هند سکنی گزیدند. بر اساس تحقیقات موجود، اشتراک فرهنگی قابل توجهی میان آنها وجود داشته است. از عوامل مشترک فرهنگی میان این دو کشور می‌توان به هم‌خانواده

وقت کشمیر به شاهنامه چنان بود که دستور داد در دربار انجمنی به نام «انجمن شعرای کشمیر» تشکیل شود و از شاعران کشمیر خواست تا تاریخ کشمیر را بر وزن شاهنامه به نظم درآوردند.

در ایالت سند نیز شاهنامه جایگاه ویژه‌ای داشت. برای تحریک و تهییج سپاهیان در میدان‌های نبرد شیوه‌ای بهتر از خواندن شاهنامه نبود. در دوره‌های پس از تسلط انگلستان بر سند نیز شاهنامه خوانی رواج داشت. افزون بر اینها وجود دو ترجمه شاهنامه به زبان اردو و توسط همت نذرعلی در سال ۱۰۶۵ ق و ترجمه گجراتی به قلم مودی در سال ۱۸۵۰ م در بمبئی، سبب آشنایی بیشتر اهالی شبه قاره با این اثر شد.

بی‌گمان اسباب پایداری شاهنامه در سرزمین شبه قاره، اندیشه والا و ذوق سلیم و نکات ارزنده اخلاقی آن است؛ چه فردوسی ضمن حماسه‌سرایی و شرح دلیری‌ها، همواره در خلال ابیات از ارسال پیام‌های اخلاقی و پرمعنا غافل نبوده است، اما در عصر کنونی ضرورت پژوهش در باب شاهنامه بیش از پیش احساس می‌شود. شیوه‌های جدید زندگی ما را از کمالات و معنویات دور کرده است و از جایگاهی که در عرصه فرهنگ جهانی داریم غافل شده‌ایم. خوشبختانه هزاره فردوسی فرصتی بود که خود را دریابیم و به جوانان علاقمند نشان دهیم که کهن سرزمین ایران خیزشگاه حماسه‌آفرینی بوده است که چتر ادب و اخلاق و حکمت و فلسفه در پهنه ادب فارسی ایران و جهان گسترده‌اند.

در این کتاب مجموعه مقالاتی در دو بخش آمده است:

بخش اول: شاهنامه در شبه قاره

بخش دوم: شاهنامه‌نویسی در شبه قاره

مجموعه حاضر که به مناسبت همایش مذکور تدوین شده است، بر اساس طرح «شاهنامه در شبه قاره» که از طرف خانم مینا حفیظی، معاون گروه دانشنامه زبان و ادب فارسی در شبه قاره ارائه شده بود انجام پذیرفته و حاصل آن در بیست و سه مقاله در باب شاهنامه گرد آمده است. کتاب شامل دو بخش کلی با عنوان «شاهنامه در شبه قاره» و «شاهنامه‌نویسی در شبه قاره» است.

فهرست مقالات بخش نخست از این قرار است: هند در شاهنامه فردوسی، داستان جم در شاهنامه و سابقه آن در اساطیر هند، رستم و همتای هندی او، ایندرا، کاوس در ایران و هند، فریدون و همتای ودایی او در تریته آیتیه، چاپ‌های سنگی شاهنامه: حماسه ملی ایرانیان، فرهنگ‌های شاهنامه در شبه قاره، نگاهی به برخی نسخه‌های خطی مصور شاهنامه در موزه ملی دهلی نو، نسخه‌های خطی شاهنامه در کتابخانه خدابخش، نسخ خطی شاهنامه فردوسی در هند، روابط سیاسی و فرهنگی ایران و هند در شاهنامه، شاهنامه در هند.

عناوین مقالات مندرج در بخش دوم این مجموعه عبارت است از: شاهنامه‌نویسی در شبه قاره، کیگورنامه، تاریخ دلگشای

بودن دو زبان اوستایی و سنسکریت اشاره کرد.

توفیق سبحانی در مقاله شاهنامه‌نویسی در شبه قاره اشاره می‌کند که ایرانیان و مردم شبه قاره ریشه‌ای بسیار کهن دارند و در طول سه هزار سال تاریخ این دو ملت با هم زیسته‌اند و در کنار هم بوده‌اند. شاهنامه تاریخ ایران است از پیدایش بشر تا انقراض ساسانیان به دست عرب، اما توجه فردوسی به مسائل و سنن گذشته سبب شده است که شاهنامه از دیرباز نوعی تاریخ بشر تلقی شود. فردوسی خود در شاهکارش باب عظیم دوستی میان ایران و هند را گشوده است. شاهنامه از نظر تشویق گویندگان و شاعران و واداشتن آنان به پیروی و تقلید مقام اول را در ادبیات فارسی دارد. در این کار افزون بر اشتهار و مقبولیت فردوسی دو عمل دیگر هم نقش داشته است: نخست وسعت زمینه نوع حماسه و کثرت مواد حماسه اساطیری و ملی و تاریخی و دینی که مورد استفاده سخنور بزرگ طوس در نظم و تدوین شاهنامه قرار گرفته بود و دوم عنایت خاص شاهان به این اثر

احمد تمیم‌داری در مقاله معرفی نسب‌نامه شهرپاری با تکیه بر شاهنامه فردوسی اشاره می‌کند که نسب‌نامه شهرپاری که در ۱۰۱۶/۱۹۱۹ق به نظم درآمده به سبکی ساده، روان و شیوا رویدادهای دوره قطب شاهیان (۹۱۸-۱۰۹۸ق) را از آغاز تا فرمانروایی محمدقلی قطب شاه شرح داده است. از این رو این منظومه گذشته از اهمیت ادبی، یکی از منابع با ارزش تاریخ قطب شاهیان است.

همچنین نویسنده در مقاله شاهنامه نادری افزون بر معرفی کتاب شاهنامه نادری اثر ملامحمدعلی طوسی که در شرح جنگ‌های نادرشاه به نظم درآمده است، کوشیده است تا چگونگی تأثیرپذیری آن را از شاهنامه فردوسی بررسی و نقاط اشتراک و افتراق آنها را بازگو کند.

محمدصدیق نیازمند در مقاله استقبال شاهنامه فردوسی در کشمیر به تأثیر شاهنامه در زبان و ادبیات و فرهنگ کشمیر از چند رهگذر صورت گرفته است اشاره می‌کند. مهم‌تر از همه و نخستین آنها از نظر انتقال فرهنگ و ادب ایران به کشمیر است. می‌دانیم که کاروان‌های مردم ایران برای تجارت و بازرگانی از دیرباز به کشمیر آمدوشد داشته‌اند. وقتی که مبلغان اسلامی برای تبلیغات دینی وارد سرزمین کشمیر شدند، سرخیل این مبلغان اسلامی شرف‌الدین عبدالرحمن معروف به بلبل شاه بود که در دهه سوم سده هشتم قمری به کشمیر رسید. سپس تعداد زیادی از شعرا، فضلا، علما، دانشوران و هنرمندان ایرانی از مناطق گوناگون ایران به کشمیر آمدند و بسیاری از آنها در همان جا سکنی گزیدند. بدین ترتیب زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ غنی و گسترده ایران زمین به کشمیر آورده شد. نویسنده در این مقاله نتیجه‌گیری می‌کند که میان داستان‌های حماسی شاهنامه فردوسی و داستان‌های حماسی سنتی کشمیر شباهت و ارتباط بسیار نزدیک وجود دارد. شاعران فارسی‌گوی کشمیر در شاهنامه‌های کشمیر، شجاعت‌های قهرمانان و داستان‌های حماسی و سنتی را به سبک و روش شاهنامه فردوسی سروده‌اند و حتی بسیاری از ترکیبات و تشبیهات فردوسی را در شاهنامه‌های خود به کار برده‌اند.

کتاب حاضر نتیجه تلاش‌های گروه شبه قاره فرهنگستان زبان و ادب فارسی است و مجموعه مقالاتی را از شاهنامه‌پژوهان داخل و خارج از کشور دربر دارد. این مقالات به مناسبت همایش بین‌المللی هزاره شاهنامه فردوسی گردآوری شده است. همچنین فرهنگ غنی و دیرپای دو سرزمین کهنسال ایران و هند با خویشاوندی‌های زبانی، آئینی، اساطیری و تاریخی نشان از پیوند دیرینه این دو تمدن درخشان دارد که سرچشمه واحدی داشته‌اند. نتیجه این همسانی مجموعه مقالاتی است که در این اثر چاپ شده است.

تازه‌های نگارش و نشر

محمدرضا پیرچراغ

معرفی اجمالی

قرآن و کتاب مقدس

قرآن و کتاب مقدس (درونمایه‌های مشترک)، خانم دنیز ماسون، ترجمه فاطمه سادات تهامی، تهران: دفتر پژوهش و نشر سهروردی، ۱۳۸۵.

مهمی در تعمیق و توسعه بینش و دانش سازندگان فرهنگ و گسترش اخلاق و معنویت جامعه ایفا کند.

ترجمه و نقد آثار برجسته اندیشمندان، اسلام‌شناسان و

حیات فکری و معنوی جامعه در گرو پویایی و بالندگی فرهنگ آن است و این نیز زاییده عمق و وسعت دانش و بینش دانش‌پژوهان و اندیشمندان و به طور کلی سازندگان فرهنگی است.

آشنایی با دیگر فرهنگ‌ها و شناخت افکار متفکرانی که در خارج از کشور ما زندگی می‌کنند، به ویژه آنان که از نظر دینی مسلمانان هستند و فقط در پرتو آموزش و پرورش رشد یافته‌اند، می‌تواند نقش بسیار

۲. قرآن و مقایسه آن با متون مقدس یهودی و مسیحی (کتاب مورد بحث این مقاله).
3. Les Trois Voies de L'nuique
۳. سه طریقه توحیدی
4. Porte ouverte sur nu Jardin ferme'
۴. دروازه ای باز به روی باغی درسته
ظاهراً این کتاب را در باب فضای فرهنگی مراکش و زندگی خود وی در آن کشور نوشته است.
5. Monotheism Coranique ET monotheism biblique
۵. توحید و یگانه پرستی از نگاه قرآن و کتاب مقدس
6. L'eau, Le Feu La Lumiere
۶. آب، آتش و نور

بیان انگیزه مؤلف در تألیف این اثر

مؤلف در بیان انگیزه خود بیان می‌دارد که بررسی تطبیقی‌ای که من انجام دادم، حاصل بیست سال کار انفرادی من است که حتی در این مدت فرصت حضور از یک استاد و یا یک کتاب را نیافته‌ام. چشم اندازی که ماسینیون برای تفاهم برادرانه میان فرزندان ابراهیم (ادیان گوناگون) گشود، سبب شد که من به تنظیم این اثر بپردازم. من همچنین مدیون لویی گارده و یکی از دستیاران او هستم که متن و دست نوشته‌های مرا خوانده و نقدی آموزنده با بیانی روشن و دقیق و رسا کردند. البته دوستانی دیگر از صاحب نظران در زمینه‌های مختلف نظرات محققانه‌ای در وجوه متعدد ابراز کردند که از آنها تشکر می‌کنم. (مقدمه کتاب قرآن و کتب مقدس، ص ۲۷ و ۲۸)

بیان ویژگی‌های ظاهری این اثر و معرفی مختصر آن

همان‌طور که قبلاً ذکر شد، خانم ماسون تمام عمر خود را در راه مطالعه و پژوهش برای تحقیق در باب قرآن و نیز جستجوی اشتراک و افتراق آن با کتاب مقدس و دیگر متون یهودی و مسیحی گذارده است. وی این کتاب را در قالب دفترهای پنج‌گانه و در حدود ۱۰۰۰ صفحه تألیف کرد و در آن به مقایسه بین آموزه‌های یهودی، مسیحی و اسلامی در باب توحید و نبوت و معاد پرداخت و موارد اشتراک و اختلافی آنها را نشان داد. اسامی فصول و دفترهای اصلی کتاب عبارتند از:

دفتر اول: خدا

این دفتر اولین دفتر از دفاتر پنج‌گانه کتاب است و به خداوند اختصاص دارد. این دفتر از فصولی تشکیل شده است که عبارتند از:

۱. صفات خدا: اعم از حی و حاضر بودن خداوند، نزدیکی او به انسان، اسماء الهی، وحدانیت، تغییر ناپذیری، قدرت و رحمت و... خداوند
۲. تثلیث: اعم از نصوص قرآنی در نفی اصل جزی مسیح (علیه السلام)، خاستگاه اصل تثلیث، بدعت‌ها و نقد آن از نظر نویسندگان مسلمان

۲. دفتر دوم: آفرینش

قرآن پژوهان جهان عرب و دنیای غرب در چند دهه اخیر به زبان‌های عربی، انگلیسی، آلمانی و فرانسه در زمینه‌های تاریخ و علوم قرآن، تاریخ اسلام و سیره پیامبر، عرفان اسلامی، اخلاق و معنویت، فلسفه و کلام اسلامی و... گامی است در نزدیک‌تر شدن به واقعیت و شناخت صحیح اسلام. مستشرقان در طول دهه‌های اخیر سعی و تلاش وافر در شناخت اسلام داشته‌اند که البته این اسلام‌شناسی گاهی مغرضانه است و گاهی هم بی‌طرفانه و به منظور افزایش علم و گاهی هم در خصوص تطبیق ادیان و بررسی تطبیقی مضامین مشترک یا افتراقی موجود در ادیان.

از تاریخ تولد خانم ماسون گمنامی اطلاعات دقیقی نداریم. خانم دُنیز ماسون نویسنده کتاب حاضر و قرآن پژوه معاصر. در سال ۱۹۲۹ میلادی برای فراگیری زبان عربی و آشنایی با فضای فرهنگی و اجتماعی کشور مراکش عازم رباط پایتخت این کشور شد. در آن زمان او تنها الفبای زبان عربی را می‌دانست و فقط دیپلم ساده از صلیب سرخ داشت.

او برای آشنایی با گویش مردم مراکش در زبان عربی، ابتدا در یک کلینیک پزشکی مبارزه با یسل مشغول به کار شد و در نهایت تصمیم گرفت که از سال ۱۹۳۰ به بعد در آن کشور اقامت دائمی بگیرد.

خانم ماسون به مدت شصت سال و تا پایان عمر وقت خود را برای مطالعه زبان و ادبیات عرب و پژوهش و تحقیق در باب قرآن و نیز جستجوی موارد اشتراک و افتراق آن با کتاب مقدس و دیگر متون یهودی و مسیحی گذارد. او حتی وصیت کرد بعد از فوت او، باغ و خانه مسکونی‌اش در مراکش مرکزی برای تبادل و گفتگوی بین ادیان و فرهنگ‌ها باشد و در اختیار کشورش، یعنی دولت فرانسه قرار گیرد. او در این شش دهه پربار و پرپرکت آثار متعدد و ارزشمندی را از خود به جای گذاشت.

معرفی آثار مؤلف

همان‌طور که ذکر شد مؤلف محترم شش دهه از سال‌های پربار عمر خود را در کشور مراکش سپری کرد و در حوزه مورد علاقه‌اش آثار متعدد و ارزشمندی به جای گذاشت. از مهم‌ترین آثار عبارتند از:

۱. ترجمه قرآن به زبان فرانسه

1. Le Qorn

به اعتقاد اهل فن این ترجمه قرآن مهم‌ترین اثری است که از وی به جای مانده است و یکی از دقیق‌ترین و بهترین ترجمه‌های قرآن کریم به زبان فرانسه. قبل از این اثر قرآن کریم ترجمه بلاشر مورد استفاده بسیاری قرار می‌گرفت که البته خود از ترجمه‌های ارزشمند قرآن به زبان فرانسه است. مؤلف این اثر کوشید که ترجمه‌ای از قرآن کریم ارائه کند تا حد امکان خالی از نقاط ضعف موجود در ترجمه بلاشر باشد.

2. Chretienne Etudes Compares 2 Voe -Le coran ET la Revelation Judeo

ترجمه متون دینی کار بسیار مشکلی است. قضاوت درباره ترجمه زمانی درست است که متن اصلی را در دست داشته باشیم و به مقایسه پردازیم و به همین دلیل نقد کامل ترجمه این اثر، بدون داشتن متن اصلی آن امکان پذیر نیست. بیشتر صفحات و جملات این کتاب قابل فهم و معقول است، اما تنها کسانی موفق به درک کتاب می‌شوند که تخصص در مفاهیم داشته باشند. البته ممکن است استفاده از برخی عبارات قابل نقد در ترجمه این اثر به سلیقه مترجم در به کارگیری واژه‌ها مرتبط باشد.^۱

نکات گفتنی دیگری که اولاً نویسنده اثر هنگام آوردن آیات قرآن از ترجمه بلاشرا استفاده کردند و مترجم در ترجمه کتاب از ترجمه آقای فولادوند استفاده نمودند. ثانیاً برای عرضه هرچه بهتر و سریع‌تر از این کتاب و تسریع و تسهیل در دستیابی به مطالب کتاب، عناوین اصلی و فرعی و زیرمجموعه‌های آنها در فهرست شماره گذاری شده است. ترجمه این اثر شش سال طول کشیده است.

این کتاب در ۱۰۲۴ صفحه و با ترجمه خانم فاطمه سادات تهامی در سال ۱۳۸۶ از سوی دفتر پژوهش و نشر سهروردی منتشر و روانه بازار شد.

بیان ویژگی‌های محتوایی این اثر

همان‌طور که ذکر شد مؤلف اثر در قالب دفترهای پنجگانه و در حدود ۱۰۰۰ صفحه به مقایسه بین آموزه‌های یهود و مسیح و اسلام در باب توحید، نبوت، معاد می‌پردازد و موارد اشتراک و اختلاف آنها را نشان می‌دهد. این اثر بهترین و جامعترین کتابی که تاکنون به زبان فارسی چاپ شده است.

مؤلف بر قواعد زبان عربی و فلسفه و عرفان اسلامی تسلط کامل دارد، او از معدود نویسندگان در میان پژوهشگران غربی است که نگاهی معقولانه دارد و در تحقیقات و نگاشته‌های خود تقریباً به طور کامل با مسلمانان هم‌دلی نشان داده است. (صفحه ۲۰ و ۲۱)

مروری کوتاه بر ترجمه قرآن وی از یک سو و مطالب فراوان و داوری‌های متعدد او در خلال کتاب مورد بحث، خود گویای این ادعاست که وی با مسلمانان هم‌دلی نشان داده است و مانند برخی مستشرقان که یکسو نگریده‌اند و در پی ضعف اسلام هستند نیست.

تأثیر و تأثر این کتاب

او در تألیف این کتاب از ترجمه کتاب مقدس معروف به ترجمه اورشلیم که به زبان عربی است استفاده کرده است. وی همچنین در تألیف اثر از ترجمه قرآن بلاشرا که ترجمه‌ای روشن و با سبک مقطع در قالب جمله‌های کوتاه و بسیار نزدیک به متن اصلی است بهره برده است. درباره تأثر این کتاب باید گفت از آنجا که این اثر کامل‌ترین اثر تطبیقی بین کتب مقدس یهود و مسیح و اسلام است، محققان از آن

۱. به نقل از Irbna.ir خبرگزاری رسمی کتاب ایران.

که در خصوص آفرینش خداوند بحث می‌کند. این دفتر شامل فصولی است که عبارتند از:

۱. نظریه تکوین عالم که شامل مباحثی است اعم از کیفیت آفرینش، محتوای آفرینش در شش روز، آفرینش مستمر و استراحت خداوند و...
۲. فرشتگان که مباحثی در خصوص وجود فرشتگان و کار فرشتگان را در دل خود دارد.
۳. اجنه و شیاطین که در خصوص این موجودات به بحث می‌پردازد.
۴. ماهیت انسانی
۵. عیسی (علیه السلام) انسان کامل

۳. دفتر سوم: وحی

این دفتر نیز شامل مباحثی است که به وحی و نبوت مربوط می‌شود. فصول این دفتر عبارتند از:

۱. وحی توحیدی: مباحثی اعم از کلمه سرمدی و وحی، روح، حکمت، حقیقت، نور، کتاب مقدس و... را در خود دارد.
۲. پیامبران: در این بخش ابتدا از حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) شروع نموده است و بعد از آن پیامبران پیشین را که در قرآن از آنها نامی ذکر شده است نقل می‌کند و به بیان داستان‌های آنها از منظر تورات و انجیل و قرآن می‌پردازد.

۴. دفتر چهارم: قرآن

این دفتر به طور خاص در مورد کتاب آسمانی مسلمانان صحبت می‌کند و فصول زیر را در خود دارد:

۱. قرآن به مثابه نخستین اساس قوانین عبادی
۲. وظایف امت در قبال خداوند
۳. واجبات فردی مؤمن
۴. قرآن به مثابه اساس و پایه نخستین سلوک انسانی

۵. دفتر پنجم: معاد

این دفتر نیز همچون دفاتر قبلی شامل فصول و بخش‌هایی است که عبارتند از:

۱. آخرت‌شناسی: شامل مباحث وحی و دورنمای زندگی واپسین، روز رستاخیز، ساعت و داوری خداوند.
۲. جهنم
۳. بهشت و بیان واژگان قرآنی در وصف بهشت
۴. سعادت اخروی از دیدگاه مسیحیان

نکاتی درباره ترجمه کتاب به زبان فرانسه

آیت‌الله محقق داماد در نشست نقد این اثر که در ۲۷ تیرماه سال ۱۳۸۹ انجام شده بود درباره ترجمه این اثر فرانسوی بیان نمودند که ترجمه این اثر بسیار دشوار است. تألیف از ترجمه راحت‌تر است و ترجمه این اثر به مراتب از تألیف آن سخت‌تر. ترجمه متون انسانی و از میان آنها

بسیار بهره‌ها گرفته‌اند.

نکات مثبت کتاب

۱. تسلط کامل نویسنده به زبان عربی: ماسون به خوبی با ریشه کلمات عربی آشناست، به گونه‌ای که واژه توحید را تنها به معنای یگانگی خداوند نگرفته و بر اساس قواعد ظریف و پیچیده عربی معادل اقرار به وحدانیت خداوند گرفته است.

۲. نگاه معتدلانه و بی طرفانه و حتی نزدیک به مسلمانان در بیان مطالب: در اثر همین نگاه بی طرفانه است که اثر وی از سوی دانشمندان و محققان اسلامی مورد توجه قرار گرفته است.

۳. جامعیت و کامل بودن (البته جامعیت در خصوص آثار مسلمانان اهل سنت): این اثر کامل‌ترین اثری است که تا کنون به زبان فارسی چاپ شده است و در سال ۱۳۸۶ به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران برگزیده شده است.

نقد‌های محتوایی

همان‌طور که قبلاً گفته شد، نویسنده کتاب از معدود نویسندگان غربی است که تحقیقات خود را بی طرفانه نوشته است، ولی در عین حال نکاتی در این اثر قابل توجه است که عبارتند از:

۱. او یک پژوهشگر غربی است که در دامان مسیحیت رشد و نمو کرده است، بنابراین اعتقادات مسیحی موجود در این اثر از اعتقادات نویسنده گرفته شده است. برای مثال نویسنده برای مفهوم توحید در قرآن و کتاب مقدس فرق چندانی قائل نمی‌شود و تثلیث را که یکی از ضروریات که در اعتقاد مسیحیان است و رد آن موجب ارتداد است، به معنی توحید گرفته است. در صورتی که تثلیث با در برداشتن سه مفهوم پدر، پسر و روح القدس که هر یک به عنوان خدا مطرح هستند، هرگز با توحید یکسان نیست. البته عدم توجه به این موضوع از ارزش‌های کتاب کم نمی‌کند.

۲. نویسنده کتاب مقدس را بر اساس قرائت مسلمانان مراکش از آن بررسی و به مقایسه آن با قرآن پرداخته است، در حالی که کتاب‌های مقدس متعددی وجود دارند که هر یک با دیگری متفاوت است و از منظر نویسنده گذر نکرده است.

۳. نویسنده تمام مطالب و اطلاعات خود را در باب ابعاد گوناگون اسلام و به ویژه حوزه موضوعاتی که مربوط به کتاب حاضر است، همانند بسیاری دیگر از محققان غربی، عمدتاً و بلکه تماماً از منابع اهل سنت گرفته شده است که معمولاً و به راحتی در دسترس آنها قرار می‌گیرد. مؤلف اگر نیم‌نگاهی به آثار شیعی هم داشت، جامعیت کتاب افزوده می‌شد.

در این باره لازم است به اجمال به برخی از اظهارنظرهای نویسنده که متناسب با آرای فقهای اهل سنت است و با نظرات شیعه در تضاد ذکر کنیم:

۱. نویسنده در بحث نماز می‌نویسد: مسلمانان نیز هر روز دست کم هفده بار سوره فاتحه را قرائت می‌کنند. وی در پاورقی اضافه می‌کند که نمازهای واجب مسلمانان در پنج نوبت گزارده می‌شود و در هر رکعت سوره فاتحه خوانده می‌شود. (صفحه ۶۵۴)

۲. در ادامه همان بحث مؤلف می‌نویسد: برحسب یک سنت در پایان قرائت سوره فاتحه واژه عبری «آمین» را بر زبان می‌آورند (صفحه ۶۵۵) که در عقاید شیعه اولاً جایز است که در سه نوبت نماز گزارده شود و ثانیاً ذکر واژه آمین جایز نیست.

۳. مؤلف در بحث از اُمت می‌نویسد: این اتفاق نظر و اجماع است که یکی از چهار اصل و منبع استنباط، احکام است که فقه اسلامی به آن متکی است و در ادامه در پاورقی می‌نویسد: سه اصل دیگر عبارتند از: قرآن، سنت و قیاس. در حالی که شیعیان قیاس را قبول ندارند و به جای آن از عقل سخن گفته‌اند. (ص ۵۹۳ کتاب)

۴. در بحث از قبله می‌نویسد: مسلمانان مردگان خود را به ترتیبی در قبر جای می‌دهند که پاهای آنها در جهت قبله باشد. منبع این اظهار نظر مشخص نیست و حتی سیره مسلمانان با آن مغایر است. در فقه اسلامی اعم از شیعه و اهل سنت، واجب است که میت را به پهلو در قبر بخوابانند به گونه‌ای که جلوی بدن او به طرف قبله باشد. شاید مولف این نوع دفن را در کشور مراکش و در آیین‌های دیگر دیده و به اسلام تعمیم داده باشد یا خوب متوجه دفن مسلمانان نشده باشد (ص ۶۵۹ کتاب)

نتایج پژوهش

۱. آگاهی از آثار اندیشمندان، اسلام‌شناسان و حتی قرآن‌پژوهان جهان غرب در نزدیک‌تر شدن به واقعیت و شناخت صحیح اسلام نقش دارد.

۲. خانم دُنیز ماسون قرآن‌پژوه فرانسوی برای فراگیری زبان عربی و آشنایی با فضای فرهنگی مراکش عازم رباط پایتخت این کشور شد و مدت شصت سال در این کشور اقامت نمود.

۳. این مؤلف تاکنون شش کتاب تألیف نموده است که مهم‌ترین اثر وی ترجمه قرآن به زبان فرانسه است که از نظر دقت از ترجمه قرآن بلاشرف‌مفیدتر و پرکاربردتر است.

۴. نکات مثبت و قوت این اثر عبارتند از عربی قوی نویسنده و فهم دقیق متون اسلامی و برجستگی و جامعیت آن.

۵. نقدهایی که به این اثر وارد است عبارتند از: اعتقادات مسیحی موجود در برخی جاهای کتاب، قرائت کتاب مقدس موجود در بین مردم مسلمان مراکش، دریافت اطلاعات اسلامی از منابع اهل سنت و عدم توجه به شیعه.

منابع

دُنیز ماسون؛ قرآن و کتاب مقدس درونمایه‌های مشترک؛ ترجمه فاطمه سادات تهامی؛ ج ۱، ۲ و ۳، دفتر پژوهش و نشر سهروردی، سال ۱۳۸۵.

مصاحبه‌های انجام شده با دکتر آیت‌الله محقق داماد در نقد کتاب قرآن و کتاب مقدس به نقل از سایت ibna (خبرگزاری کتاب ایران).

وب ۲ و کتابخانه ۲

نگهبان، محمدباقر، وب ۲ و کتابخانه ۲. تهران: همارا. ۱۳۹۱، ۱۶۳ صفحه.

مفهوم «وب ۲» از این جهت با «وب ۱» متمایز است که به کاربران اجازه می‌دهد کاری بیش از بازیابی اطلاعات انجام دهند. «وب ۲» شامل محیط‌های اجتماعی‌ای است که کاربران در آن می‌توانند محتوا را تولید کنند و تعمیم دهند و این کار اغلب با آزادی برای به اشتراک گذاشتن و استفاده‌ی مجدد همراه است. وب‌سایت‌های اجتماعی (مانند Facebook, MySpace, YouTube)، دانش‌نامه‌های آزاد (مانند Wikipedia) که به سادگی به کاربران اجازه ایجاد، ویرایش و پیوند دادن صفحات وب را می‌دهند و فوکسونومی‌ها^۶ یا رده‌بندی مردمی (مانند del.icio.us, Flickr) که به کاربران اجازه می‌دهند برچسب‌هایی برای مطالب ایجاد و آنها را مدیریت و دسته‌بندی کنند، مثال‌هایی از این دست هستند.^۷

البته عملاً وب ۲، دنباله شبکه جهانی وب که همه ما آن را می‌شناسیم و دوستش داریم نیست، بلکه راهی برای استفاده سیستم‌های موجود به شیوه جدید است: گردهم آمدن مردم به صورت خلاقانه. تیم ا.ریلی که عبارت وب ۲ را در سال ۲۰۰۴ ابداع کرد آن را «کنترل هوش جمعی» توصیف کرد.^۸

کتابخانه و وب ۲

امروزه در کتابخانه‌ها وب ۲ به عنوان موضوعی اصلی مورد بحث است. برخی از جالب‌ترین پیشرفت‌های جدید در زمینه اتوماسیون کتابخانه، جنبه‌ای از تفکر جدید در شبکه‌سازی است و این اشاره به محیطی دارد که کاربر را مورد توجه قرار می‌دهد. کاربری که محتوای پویا را به صفحات بی‌تحرک ترجیح می‌دهد. محیطی که نه تنها محتوا را به کاربر ارائه می‌دهد، بلکه به او اجازه می‌دهد که محتوایی را بدان بیفزاید و به او امکان مشارکت و همکاری دهد.

نرم‌افزارهای اجتماعی طیفی از سیستم‌های نرم‌افزاری هستند که به کاربران اجازه می‌دهند به تعامل و همکاری با یکدیگر و اشتراک داده‌ها بپردازند. از واژه «وب ۲» به طور کلی برای توصیف این نوع نرم‌افزارها استفاده می‌شود. مفهوم «کتابخانه ۲» نیز مبتنی بر استفاده کتابخانه‌ها از این طیف نرم‌افزارهاست. استفاده از فناوری‌های وب ۲

در گذشته‌ای نه چندان دور کتابخانه‌ها خانه دوم پژوهشگران بود. کتابداران انواع منابع اطلاعاتی را در کتابخانه گردآوری می‌کردند و محققان برای انجام فعالیت‌های پژوهشی خود، بیشتر وقت خود را در کتابخانه‌ها می‌گذراندند. با ظهور اینترنت و پایگاه‌های اطلاعاتی، دسترسی به اطلاعات بسیار تسهیل شد و بسیاری نظریه بسته شدن و به تاریخ پیوستن کتابخانه، کاغذ و ... را مطرح می‌کردند، اما با ورود به عصر اطلاعات، انفجار اطلاعات بحث چالش برانگیز این قرن شد و نقش کتابداران در سازماندهی اطلاعات و لزوم طبقه‌بندی دانش بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. پس پژوهشگران در این عصر بسیار بیشتر به خدمات کتابخانه‌ها نیازمندند، اما کتابخانه‌ای که همگام با تغییرات قرن ۲۱ باشد و خدماتی کاربرپسند ارائه دهد، یکی از فناوری‌های مهمی که با استقبال کاربران نیز روبرو شده فناوری‌های «وب ۲.۰» است. در ادامه ضمن معرفی این فناوری و کاربرد آن در کتابخانه‌ها، به معرفی کتاب وب ۲ و کتابخانه ۲ می‌پردازیم.

وب ۲

وب راهی برای مدیریت محتوا در اینترنت است که براساس پروتکل‌های مشترک و استانداردها عمل می‌کند. همان‌طور که دیوید گانتلت به سادگی جمع‌بندی می‌کند، شبکه جهانی وب، «یک واسطه کاربرپسند برای ارتباط با اینترنت» است. در مارس ۱۹۸۹ این تیم برنرزی^۱ بود که خالق محیط موسوم به وب شد.^۲

در سال ۲۰۰۴ تیم اوریلی^۳ و دال داگرتی^۴ به طور رسمی وب ۲.۰ را معرفی کردند. وب ۲ مفهومی است که براساس آن تعامل با محتوای وب به مثابه تعامل با محتوای موجود در رایانه‌های شخصی است؛ دنیایی که در آن هر کنشی، چون کلیک بر هر دکمه و پیوندی، واکنشی آنی و بلادرنگ خواهد داشت. به عبارتی این نسل از وب کاربرسالار و شامل جنبه‌های بیشتری برای تعامل انسان‌ها (مانند مکالمه و گفتگو، شبکه‌سازی بین شخصی، شخصی کردن و فردگرایی) است.^۵

1. Tim Berners-Lee.

۲. کریبر و مارتین، فرهنگ‌های دیجیتال: درک رسانه‌های جدید، ص ۶۸.

3. Tim O'Reilly.

4. Dale Dougherty.

۵. اسفندیاری مقدم و حسینی شعاع، «میزان آشنایی و استفاده کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی همدان از امکانات و قابلیت‌های وب ۲.۰»، ص ۱۵۶.

6. Folksonomy

۷. کریبر و مارتین، فرهنگ‌های دیجیتال: درک رسانه‌های جدید، ص ۷.

۸. همان، ص ۸۶.

اجتماعی ساختاری اجتماعی است که از گره‌هایی (که عموماً فردی یا سازمانی هستند) تشکیل شده است و توسط یک یا چند نوع خاص از وابستگی به هم متصل اند. شبکه نوع ۲ به همراه ابزارها و فناوری‌هایش در پی ایجاد تحولی در روش‌های تعامل، جمع‌آوری و اشتراک‌گذاری اطلاعات است. پرواضح است که سایت‌های شبکه اجتماعی از اجزای مهم شبکه نوع ۲ است که صدها روش مختلف تعامل با افراد را ارائه می‌دهد. با وجود اینکه کاربرد اصلی شبکه‌های اجتماعی تسهیل رابطه افراد با یکدیگر است، اما به صورت سودمندی برای یادگیری و به اشتراک‌گذاری دانش افراد نیز به کار می‌رود.

فناوری «پادکست» در فصل سوم مورد بحث قرار می‌گیرد. پادکست یا podcast یا پادپخش انتشار مجموعه‌ای از پرونده‌های رسانه دیجیتال است که توزیع آن در اینترنت با استفاده از فید صورت می‌گیرد و توسط کاربران معمولاً بر روی یک پخش‌کننده موسیقی دیجیتال قابل دریافت و پخش است. این روش ارائه محتوا در سال ۲۰۰۴ محبوبیت و گسترش یافت. از جمله کاربرد پادکست در کتابخانه به عنوان ایستگاه رادیوی اینترنتی کتابخانه، انواع آموزش‌های الکترونیکی و غیرحضوری که نیاز به توضیح شفاهی دارند، تهیه انواع منابع صوتی در ارائه خدمات به ناینیان، کم بینیان، کم سوادان و ...، تبلیغ خدمات و سرویس‌های کتابخانه و سازمان از طریق معرفی این خدمات با استفاده از روش‌های بازاریابی به کمک متخصصان بازاریابی و فروش سازمان‌ها است.

فصل چهارم به معرفی «شبکه‌های نظیر به نظیر»^{۱۲} می‌پردازد. شبکه نظیر به نظیر نام گونه‌ای از معماری شبکه‌های کامپیوتری است. این نوع شبکه ساده‌ترین و سریع‌ترین روش شبکه‌سازی به ویژه در محیط‌های ویندوز است که ابزار خاصی لازم ندارد. این شبکه تکنیکی است که به طور مؤثری برای اشتراک‌گذاری فایل‌های صوتی، تصویری، یافتن در اینترنت یا بین مجموعه بسته‌ای از کاربران به کار گرفته می‌شود.

«ویکی‌ها» در فصل پنجم مورد بررسی قرار می‌گیرند. ویکی^{۱۳} به انواعی از وبگاه‌ها اطلاق می‌شود که به تمام بازدیدکنندگان بدون نیاز به ثبت‌نام در وبگاه، اجازه ویرایش، افزودن یا حذف مطالب را می‌دهد. همچنین به برنامه‌های کامپیوتری که برپایی چنین وبگاه‌هایی را ممکن می‌سازند ویکی گفته می‌شود. ویکی را سرنام کلمات جمله‌ای به معنی «آنچه می‌دانم این است»^{۱۴} دانسته‌اند. ویکی‌ها اغلب برای ایجاد پایگاه‌های وب گروهی و ارتقای پایگاه‌های اجتماعی و تحقق مدیریت دانش به کار برده می‌شوند. برای مثال دانشنامه ویکی پدیا بهترین نمونه شناخته شده از ویکی‌ها است.

فصل ششم به فناوری «وبلاگ» اختصاص دارد. وب‌نوشت یا وبلاگ

برای بهبود و تسهیل خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در چند سال اخیر توجه روزافزونی را به خود جلب کرده است. این فناوری‌ها مبنای طیف جدیدی از خدمات یا ارزش‌های افزوده به خدمات هستند که به کاربران ارائه می‌شوند. یکی از دلایل اهمیت روزافزون این فناوری‌ها و کاربرد آنها در کتابخانه‌ها، روند فزاینده واسطه‌زدایی^{۱۵} در خدمات است؛ بدان معنا که امروزه کتابداران نقش یک واسطه میان کاربر و اطلاعات را ایفا نمی‌کنند، بلکه بیشتر برای افزایش سواد اطلاعاتی کاربر و تسهیل دسترسی وی به اطلاعات گام برمی‌دارند.^{۱۶}

«کتابخانه ۲» رویکردی نوین برای استفاده از ابزارها، فنون، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و نرم‌افزارهای اجتماعی در امور کتابخانه و حرکت به سوی کتابخانه‌های بدون دیوار است. به دیگر سخن، «کتابخانه ۲» استفاده از وب و فناوری‌های «وب ۲» برای ایجاد بستری مناسب برای برقراری ارتباط و تعامل میان کاربران و کتابداران به منظور ارائه بهتر خدمات اطلاعاتی است. افزون بر اصطلاح «کتابخانه ۲» امروزه اصطلاحات دیگری مانند کتابدار ۲ و کاربر ۲ نیز کم‌وبیش در مقالات انگلیسی مطرح می‌شوند که هر یک بر تغییر و تحول خاصی در عرصه کتابخانه‌ها و کتابداری دلالت دارد. فناوری‌های نسل «وب ۲» ابزاری بیش نیستند و تغییر واقعی در نظام همکاری و اشتراک اطلاعات میان کاربران است. «کتابخانه ۲» یک نظام کاملاً دموکراتیک و مبتنی بر مشارکت و همکای دوسویه میان کتابداران و کاربران است. در واقع کتابخانه ۲ با ویژگی‌های دلپذیرش، کتابخانه دلخواه کاربران قرن ۲۱ است. با راه‌اندازی وبگاه‌های مبتنی بر «وب ۲» برای کتابخانه‌ها، کاربران نیز به جرگه دست‌اندرکاران فرآیند گردآوری، سازماندهی، رده‌بندی، اشاعه و بازاریابی اطلاعات و منابع اطلاعاتی در نظام سازماندهی کتابخانه می‌پیوندند. کتابخانه ۲ در واقع تعامل، همکاری و اشتراک اطلاعات و تجربه میان کتابداران و کاربران است.^{۱۷}

معرفی اثر

محمد باقر نگهبان، عضو هیئت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان، مدرک دکترای خود را از دانشگاه میسور هند دریافت کرده است. وی انگیزه خود را از نگارش کتاب حاضر عدم وجود منبعی به زبان فارسی در این زمینه ذکر می‌کند. اثر حاضر در ۱۳ فصل به نگارش در آمده است.

فصل اول با عنوان «کلیات» مباحث کلی برای ورود به بحث را مطرح می‌کند. تعریف، ویژگی‌ها، خدمات، کاربردها و مفاهیم وب ۲ و به‌کارگیری یک سرویس وب نوع ۲ برای تهیه خدمات کتابخانه‌ای از جمله مباحث مطرح شده در این فصل است.

فصل دوم به معرفی فناوری «شبکه اجتماعی» می‌پردازد. شبکه

12. Peer-o-peer.

13. Wiki.

14. What I Know Is.

9. Disintermediation.

۱۰. جمالی مهمویی، حمیدرضا، «معرفی کتاب نرم‌افزار اجتماعی در کتابخانه‌ها»، ص ۵۶.

۱۱. نوروزی، علیرضا، «کتابخانه ۲: خدمات کتابخانه‌ای مبتنی بر وب ۲»، ص ۳۳.

و تصویر مجموعه سرویس‌های شبکه‌ای و جوامع آنلاین که توسط لودبکرپ در سال ۲۰۰۴ به وجود آمده و توسط یاهو در سال ۲۰۰۵ مورد استفاده قرار گرفت. فلیکر تمام مفاهیم سرویس‌های وب ۲ را به کار می‌گیرد؛ فلیکر به کاربران این امکان را می‌دهد که تصاویر را تغییر داده و سازماندهی کنند، آنها را به اشتراک بگذارند و در مورد آنها به بحث و گفتگو بپردازند.

«فولکسونومی» در فصل دوازدهم بررسی می‌شود. اصطلاح فولک سونومی مفهوم جدیدی است. این اصطلاح از ترکیب دو کلمه فولک (folk) و تاکسونومی (taxonomy) به معنی رده‌بندی به وجود آمده است و اشاره دارد به برچسب‌های مفهومی که مردم انتخاب می‌کنند. در نظام‌هایی که امکانات فولک سونومی را دارد کاربران این امکان را دارند که خود موضوعات مختلف را برچسب‌گذاری کنند تا دسترسی دوباره به آن در زمان دیگری برایشان آسان‌تر باشد. فصل پایانی «آینده وب» را بررسی می‌کند. آینده وب ۲ و وب ۳ مباحث مطرح شده در این فصل هستند.

منابع

۱. اسفندیاری مقدم، علیرضا و حسینی شعار، منصوره؛ «میزان آشنایی و استفاده کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی همدان از امکانات و قابلیت‌های وب ۲»؛ کتابداری و اطلاع‌رسانی. شماره ۵۳، ۱۳۹۰، ص ۱۵۳-۱۸۲.
۲. جمالی مهمویی، حمیدرضا، «معرفی کتاب نرم‌افزار اجتماعی در کتابخانه‌ها»؛ کتاب ماه کلیات، شماره ۱۳۱، ۱۳۸۷، ص ۵۶-۵۹.
۳. کریر، گلن؛ مارتین، رویستون؛ فرهنگ‌های دیجیتال: درک رسانه‌های جدید؛ ترجمه مرضیه وحدانی؛ تهران: نشر ساقی، ۱۳۹۰.
۴. نوروزی، علیرضا؛ «کتابخانه ۲: خدمات کتابخانه‌ای مبتنی بر وب ۲»؛ کتاب ماه کلیات. شماره ۱۳۱، ۱۳۸۷، ص ۲۴-۳۵.

که به آن تارنوشت یا تارنگار یا بلاگ هم می‌گویند، نوعی از صفحات اینترنتی است با محتوای شخصی که مطالب آن بر مبنای زمانی که ثبت شده گروه‌بندی و به ترتیب از تازه‌ترین رخداد به قدیم ارائه می‌شود. واژه وبلاگ اولین بار توسط یورن بارگر استفاده شد که یک هم‌آمیزی از دو واژه وب و لاگ است. اولین وب‌نوشت در سال ۱۹۹۹ در جهان ایجاد شد.

موضوع فصل هفتم، «آر اس اس» است. آر اس اس^{۱۵} روشی ساده برای انتقال و به‌روزرسانی خودکار مطالب وب سایت‌ها در مکانی دیگر در بستر اینترنت است. کاربرد آر اس اس در کتابخانه‌ها عبارت است از: خدمات آگاهی‌رسانی جاری، بازاریابی و روابط عمومی، فهرست کتاب‌ها، آموزش مرجع و ...

فناوری «مشاپ» در فصل هشتم مورد بحث قرار می‌گیرد. مشاپ^{۱۶} در عبارت‌های جدید شبکه‌ای مشاپ به عملکرد یا صفحه وبی اطلاق می‌شود که از عرضه اطلاعات یا عملیات دو یا چندین منبع استفاده کرده و آنها را با هم ترکیب کرده و سرویس جدیدی ایجاد نماید. ویژگی‌های اصلی مشاپ عبارتند از انبوهی، تجسم و ترکیب. باید توجه داشت که مفیدساختن اطلاعات موجود به ویژه برای استفاده‌های حرفه‌ای و شخصی امری مهم است. مشاپ‌ها نقش فعالانه‌ای را در شکوفایی برنامه اجتماعی و شبکه نوع دو ایفا می‌کنند. ابزارهای ساختار مشاپ به اندازه‌ای ساده است که می‌تواند به آسانی توسط کاربران نهایی مورد استفاده قرار گیرد. مشاپ‌ها تصویر نویی از شبکه را ارائه می‌دهند که کاربران می‌توانند خود در آن نقش داشته باشند. اصطلاح مشاپ همچنین به ترکیب دوباره اطلاعات دیجیتالی اطلاق می‌شود. کاربرد مشاپ عبارت است از مبدل اطلاعات، ارتباط، ایجاد اطلاعات تصویری و امور امنیتی. از این روست که در سال‌های اخیر در وب سایت‌های معتبر جهان شاهد انواعی از مشاپ هستیم. از آن نمونه می‌توان به استفاده از مشاپ در سرویس الکترونیکی آمازون، بلاگر، فلیکر، و... اشاره کرد.

فصل نهم راجع به «هوش جمعی» است. هوش جمعی^{۱۷} هوشی به اشتراک‌گذاشته یا هوش گروهی است که از همکاری و رقابت بسیاری از افراد به وجود می‌آید. به اشتراک‌گذاری منابع، ایده و... مهم‌ترین کاربردهای این ایده است.

«جستجوی اجتماعی» در فصل دهم مورد بحث قرار می‌گیرد. جستجوی اجتماعی نوعی جستجو در وب است که گراف اجتماعی فرد جستجوگر را در نظر می‌گیرد.

عنوان فصل یازدهم «فلیکر» است. سایت‌های به اشتراک‌گذاری تصویر و ویدئو، مانند فلیکر عبارت است از سایت اشتراک‌گذاری ویدئو

15. RSS (Really Simple Syndication).

16. Mashups.

17. Collective Intelligence.